

Demokracia a demokratizácia

Komparatistika 2017/2018

Marek Rybář

Konceptualizácia demokracie

- demokracia ako “essentially contested concept”, pojem s rozličnými definíciami;
- debata o definícii demokracie je dôležitou súčasťou štúdia fungovania súčasných demokratických režimov
- väčšina teoretikov súhlasí, že **politické práva** (účasť na voľbách) a **občianske slobody** sú jej neoddeliteľnou súčasťou

Čo je to demokracia?

- procedurálne (**minimalistické**)
definície:
- ako je režim organizovaný a
- aké procesy vedú k zabezpečeniu
reprezentácie občanov, zúčtovateľnosti
volených zástupcov a legitimitate režimu
- typickým príkladom je definícia J.
Schumpetera a A. Przeworského

Schumpeter: minimalistická definícia

- slobodná súťaž o voličské hlasy
- mechanizmus, ktorým si občania vyberajú svojich vládcov (a ktorým ich vymenia)
- „inštitucionálne usporiadanie na tvorbu politických rozhodnutí, ktorými jednotlivci získavajú moc rozhodovať, a to prostredníctvom súťaže o hlasy voličov“

Przeworski: minimalistická definícia

- obhajoba Schumpeterovej minimalistickej definície
- je potrebné sústrediť sa na kľúčovú charakteristiku, ktorou je možnosť prostredníctvom volieb a bez násilia vymeniť našich vládcov
- 1. už samotná možnosť voľbami zmeniť vládcov výrazne znižuje riziko násilia
- 2. voľby majú výhodu (napr. pred výberom losovaním) v tom, že poskytujú informáciu o rozložení síl
- zvyšuje sa akceptácia výsledkov, víťazi aj porazení navzájom vidia svoju silu (počty hlasov)

Dahl: Polyarchia

- jednoduchšie je skúmať procedúry
- 1. vládcovia sú volení,
- 2. v slobodných a spravodlivých voľbách,
- 3. s univerzálnym volebným právom,
- 4. so širokým právom kandidovať vo voľbách,
- 5. kde je garantovaná sloboda prejavu,
- 6. sú dostupné alternatívne zdroje informácií,
- 7. a občania sa môžu združovať do organizácií (strany a organizované záujmy),
- 8. pričom sú to volení zástupcovia, ktorí aj de facto rozhodujú

Substantívne definície demokracie

- zohľadňujú hĺbku a kvalitu demokracie
- demokracia zahŕňa nielen procedury, ale aj výstupy
- režimy stále môžu prehĺbovať úroveň svojej demokracie
- otázka demokracie sa nedá obmedziť na to, či krajina splnila nejaké minimálne kritériá
- participácia, sociálna inklúzia, rola občianskej spoločnosti, rasová, genderová a iná rovnosť, výkonnosť inštitúcií, absencia korupcie, chudoba, sociálne nerovnosti apod.

Pateman: Participačná demokracia

- zastupiteľské inštitúcie na celoštátnej úrovni nestačia
- občania sa musia podieľať na celom rade ďalších rozhodnutí v mnohých politických aj sociálnych inštitúciách
- participácia rozvíja individuálne postoje a kvality potrebné pre fungovanie demokracie
- participácia je preto nástroj politického vzdelávania

Rozdiely medzi demokraciami

Lijphart (1984, 1999)

- Lijphart: väčšinové vs. konsenzuálne
- **1. typ exekutívy** (koncentrácia vs. zdieľanie moci),
- **2. exekutívno-legislatívne vzťahy** (dominancia exekutívy vs. rovnováha),
- **3. stranický systém** (dvojstranický vs. viacstranický),

Rozdiely medzi demokraciami

Lijphart (1984, 1999)

- **4. volebný systém** (väčšinový vs. pomerný),
- **5. reprezentácia záujmov** (pluralistická vs. korporativistická),
- **6. typ štátu** (unitárny a centralizovaný vs. federatívny a decentralizovaný),
- **7. legislatíva** (jednokomorová vs. dvojkomorová),
- **8. ústava** (flexibilná vs. rigidna)

Rozdiely medzi demokraciami

Lijphart (1984, 1999)

- **9. kontrola ústavnosti** (parlamentná suverenita vs. ústavný súd),
- **10. centrálna banka** (závislá vs. nezávislá od exekutívy)
- **PROBLÉM:** inštitúcie "predvídateľne" súviseli iba v obmedzenom počte prípadov (Británia, Barbados, resp. Belgicko a Švajčiarsko)

Rozdiely medzi demokraciami

Lijphart (1984, 1999)

- v ostatných krajinách zmes "konsenzuálnych" a väčšinových inštitúcií, PRETOŽE:
- inštitucionálne rámce vznikajú v rozličných obdobiach, a za iných historických okolností, pričom ich odlišné "logiky" fungovania koexistujú
- difúzia rozličných inštitucionálnych riešení, ktorými sa štáty navzájom inšpirujú

Rozdiely medzi demokraciami

Lijphart (1984, 1999)

- inštitúcie odrážajú relatívnu mocenskú pozíciu vplyvných aktérov v čase inštitucionálnej inovácie
- zvolené riešenia nesmerujú (len) k zvýšeniu efektívnosti verejných politík,
- ale aj k zachovaniu mocenskej pozície a preferencií (prežitia) ich tvorcov

Demokracie a nedemokracie

- do začiatku 70.-tych rokov 20. storočia tvorili demokratické režimy vo svete relatívne malú a homogénnu skupinu
- nedemokratické režimy boli nielen početnejšie, ale aj oveľa rôznorodejšie
- po tretej demokratizačnej vlne narástol nielen počet demokratických režimov (zhruba 2/3 všetkých štátov sú demokracie)

Tretia demokratizačná vlna

- začala v roku 1974 v Portugalsku, zahŕňala Latinskú Ameriku a vrcholila pádom komunistických režimov v rokoch 1989/90
- snahy o presnejšie definovanie demokracie
- a pochopenie rozdielov medzi demokraciami:
- v ich legitimitate, stabilite a výkonnosti

Huntington: demokratizačné vlny

- tri vlny demokratizácie, vždy nasledované reverznými protidemokratizačnými vlnami
- 1. 1826-1926 (nasledované fašistickou reverziou),
- 2. 1945-1960s/70s
- 3. 1974-1989 (nasledované reverznou vlnou už do r. 2000)

Dôsledky rozšírenia demokracií

- debata o vplyve (makro)inštitúcií na politický aj socioekonomický vývoj (napr. prezidentské vs. parlamentné)
- tento vývoj viedol v jeho akademickej reflexii k pojmovému zmätku
- demokracie s prídavnými menami/charakteristikami: volebná, delegatívna, neliberálna, atď.

Dimenzie demokracie

- jedna dimenzia obsahuje rolu "ľudu" (demos): združovanie občanov, slobodné voľby, sloboda prejavu a vláda odvodená od rozhodnutia ľudu
- druhá (ústavná) dimenzia zdôrazňuje limity vládnutia, garancie práv a "brzdy a protiváhy"
- dôležité pre chápanie rozdielov medzi demokratickými režimami po tretej demokratizačnej vlne

Demokracie po tretej vlne

- liberálne demokracie napĺňajú obe dimenzie
- neliberálne demokracie sú charakteristické formálnym demokratickým procesom (voľby),
- ale s výraznými problémami pri garantovaní ústavných slobôd a limitovaní exekutívnej moci

O'Donnell: Delegatívne demokracie

- v Latinskej Amerike silno majoritárske
- konajú sa v nich slobodné voľby
- ale po nástupe k moci existujú len malé obmedzenia držiteľa výkonnej moci
- podobné charakteristiky dobre vystihovali napr. aj režim v Rusku a ďalších častiach sveta
- demokratizácia v mnohých krajinách znamená primárne (slobodné) voľby

Ako sa demokracie menili v čase?

- **1. inkorporácia:**
- postupné začleňovanie dospeljej populácie medzi voličov,
- odstraňovanie rozličných obmedzení (pohlavie, vek, majetkové, vzdelanostné a rasové prekážky – napr. Južná Afrika 1994)

Inkorporácia

- FRA, NEM, ŠVAJ- všeobecné volebné právo pre mužov od r. 1848, USA 1870
- právo žien voliť sa rozširovalo pomalšie: všeobecné volebné právo pre celú dospelú populáciu (teda aj pre ženy) - Nový Zéland 1883, Austrália 1902, Fínsko 1907, Švajčiarsko 1971
- ďalej už len znižovanie veku garantujúceho právo voliť, typicky z 25 na 21 a 18, prípadne dnes až na 16 rokov

Ako sa demokracie menili v čase?

- **2. reprezentácia:** právo vytvárať politické organizácie (strany) a reálne získanie zastúpenia v parlamente
- v mnohých kontextoch totožné so zavedením pomerných volebných systémov
- často v dôsledku narastania sily pôvodne vylúčených politických strán
- často zavedenie v čase rozširovania volebného práva - Fínsko 1907, Holandsko 1917, Nemecko 1918

Ako sa demokracie menili v čase?

- **3. úspech organizovanej opozície**
- situáciu, keď všetky významné systémové sily/strany sú akceptované ako alternatívy schopné vládnuť
- socialisti vo vláde: nikdy v USA, Kanade a Luxembursku
- prvýkrát v Austrálii v roku 1904
- socialisti v Európe (Rakúsko, Nemecko, Británia, Fínsko, Nórsko) medzi vojnami

Nová transformácia demokracie?

- nespokojnosť občanov s niektorými aspektami jej fungovania
- a klesajúca miera občianskej participácie
- klesá účasť na voľbách, oslabuje sa identifikácia voličov so stranami, prepád členstva v stranách
- nezáujem o politiku = nárast popularity "nepolitických"/expertných riešení problémov verejnej politiky

Nová transformácia demokracie?

- nezávislé agentúry, regulačné orgány, centrálna banka alebo externí aktéri ako EÚ
- **status politikov a fungovanie demokratických inštitúcií sa stali predmetom politickej súťaže**
- presun rozhodovania smerom k voličom (referendá, participačné formy rozhodovania atď) alebo na nestraničné inštitúty (regulačné orgány, agentúry, EÚ a pod.)

Nová transformácia demokracie?

- v oboch prípadoch klesá dôležitosť klasických nástrojov politickej súťaže (voľby, strany)
- klesá tiež dôležitosť politickej súťaže všeobecne
- nová situácia: ani Dahlova ani Schumpeterova definícia ju nedokážu postihnúť a vyrovnať sa s ňou

Ako vzniká demokracia? Modernizáciou

- Lipset, Huntington, Przeworski a ďalší:
- modernizácia zohráva kľúčovú úlohu pri vzniku alebo aspoň udržaní demokracie
- **Epstein a kol (2006)**: okrem demokracie a autokracie musíme brať do úvahy aj čiastkové demokracie (tretí typ)
- **rast HDP** zvyšuje šance na koniec autokratického režimu (výsledkom ale môže byť čiastočná demokracia)
- zároveň zvyšuje šance na prežitie demokracie

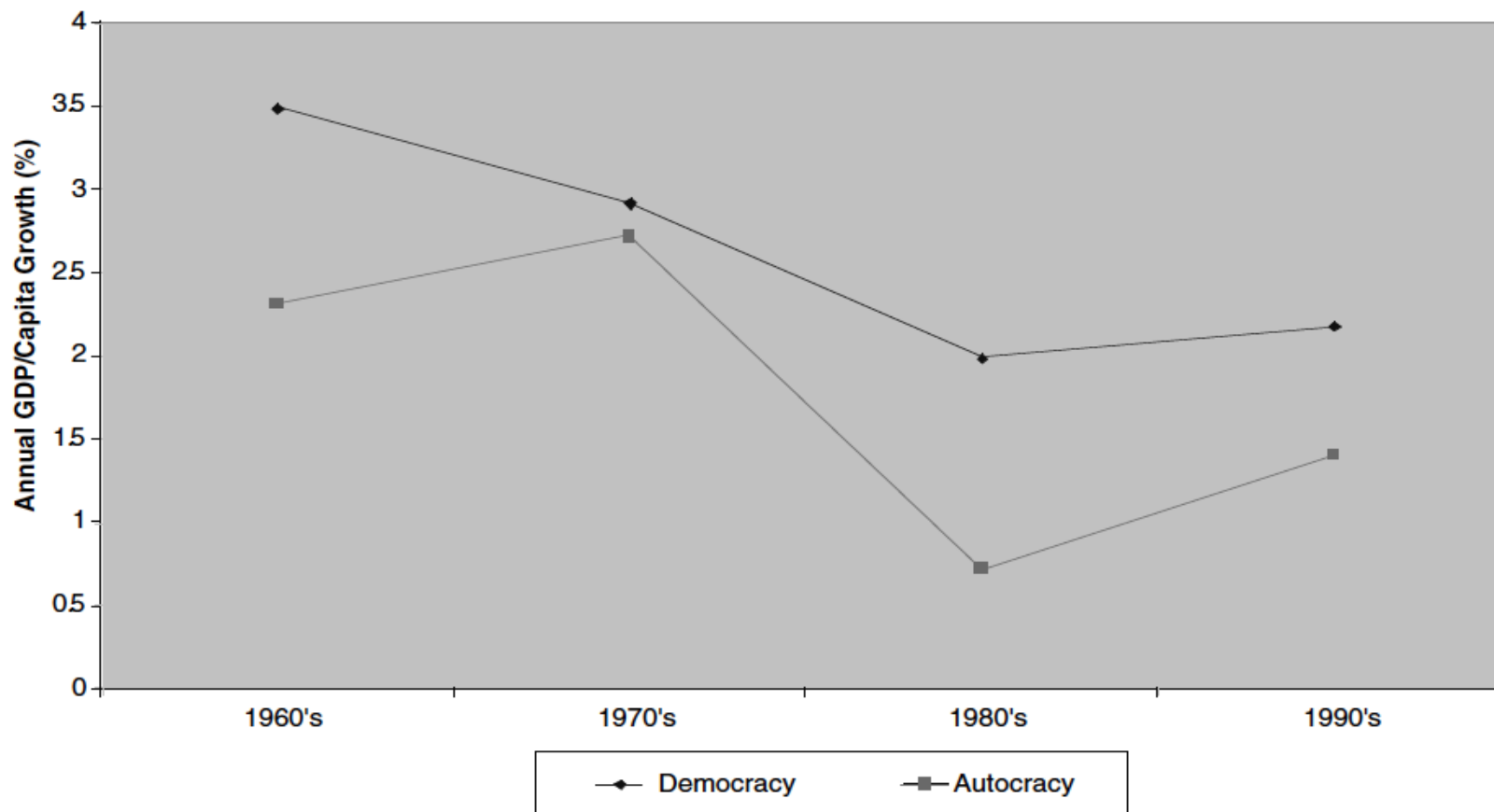
Ako vzniká demokracia?

Dynamické modely

- D. Rustow: dynamický model tranzície
- na demokraciu nie sú potrební demokrati
- kľúčom je mocenská rovnováha medzi súperiacimi elitami o moc a zdroje
- rovnováha trvá veľmi dlho, dohodnú sa na (nenásilnej) forme riešení konfliktov: voľby
- konsenzus elít na procedúrach riešenia konfliktov

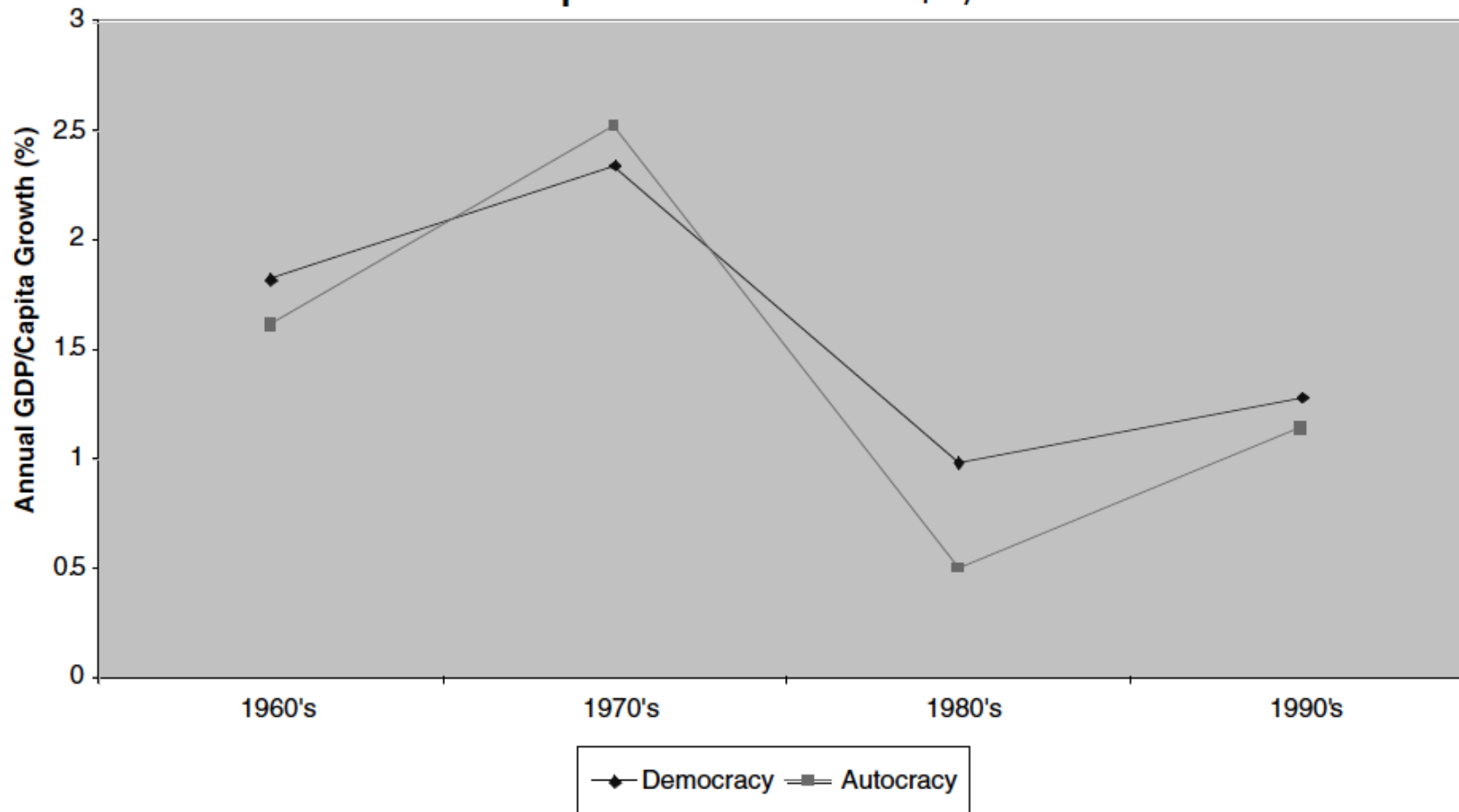
Aké dôsledky majú demokracie?

Median GDP/Capita Growth for Democracies and Autocracies

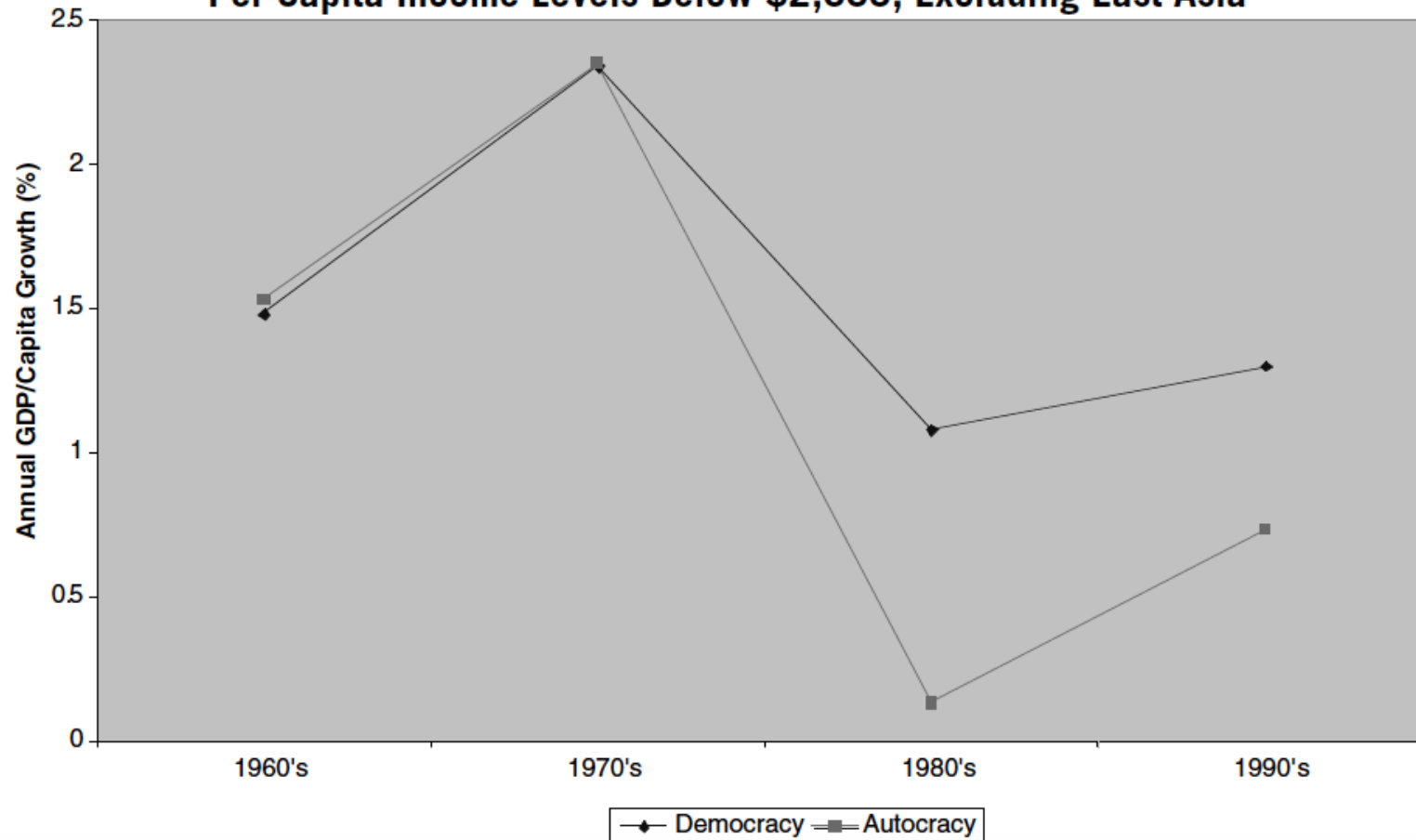
Nízkopříjmové demokracie a autokracie

Median GDP/Capita Growth Rates for Democracies and Autocracies with Per Capita Incomes Below \$2,000

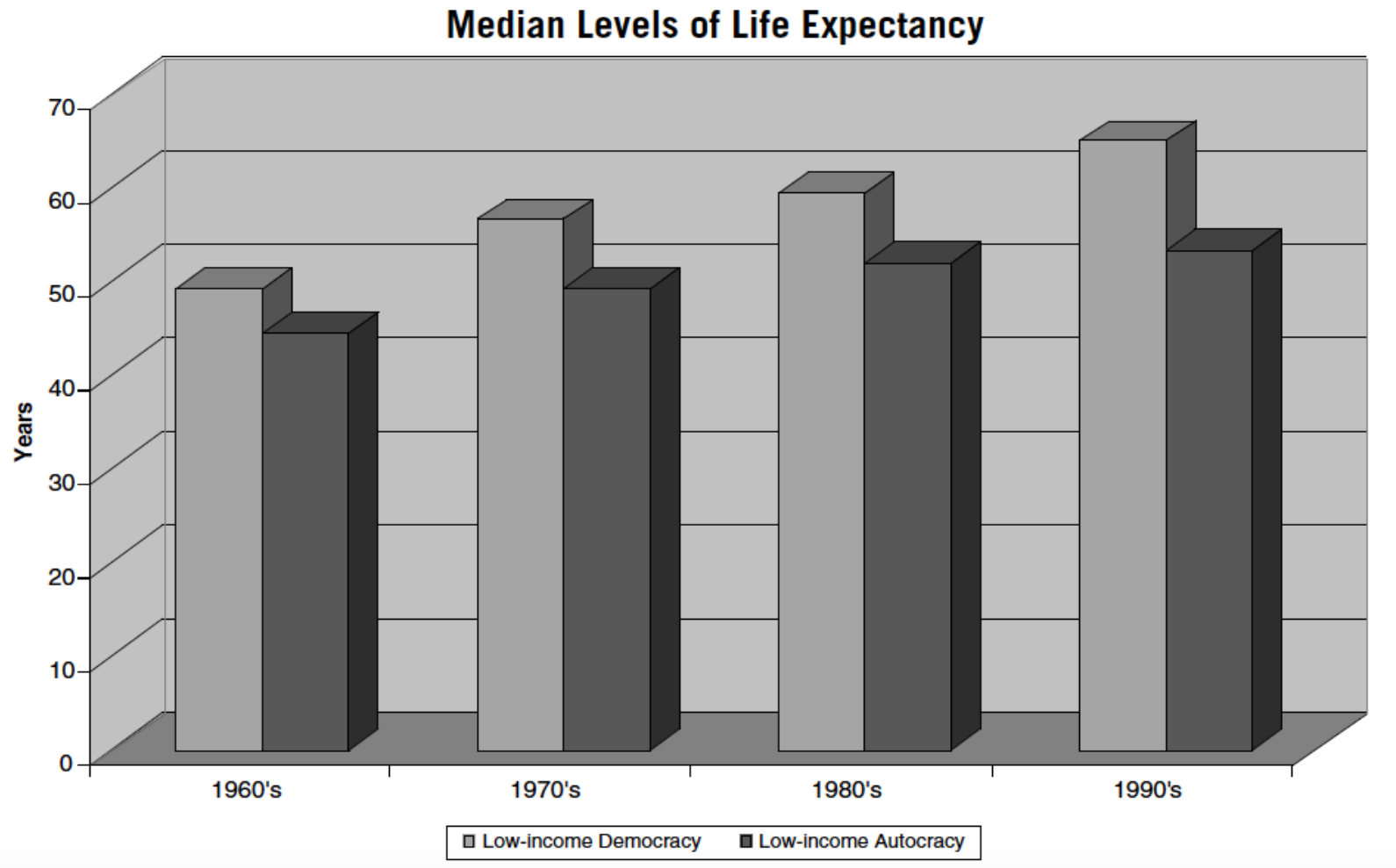

Nízkopříjmové demokracie a autokracie (bez juhových. Ázie)

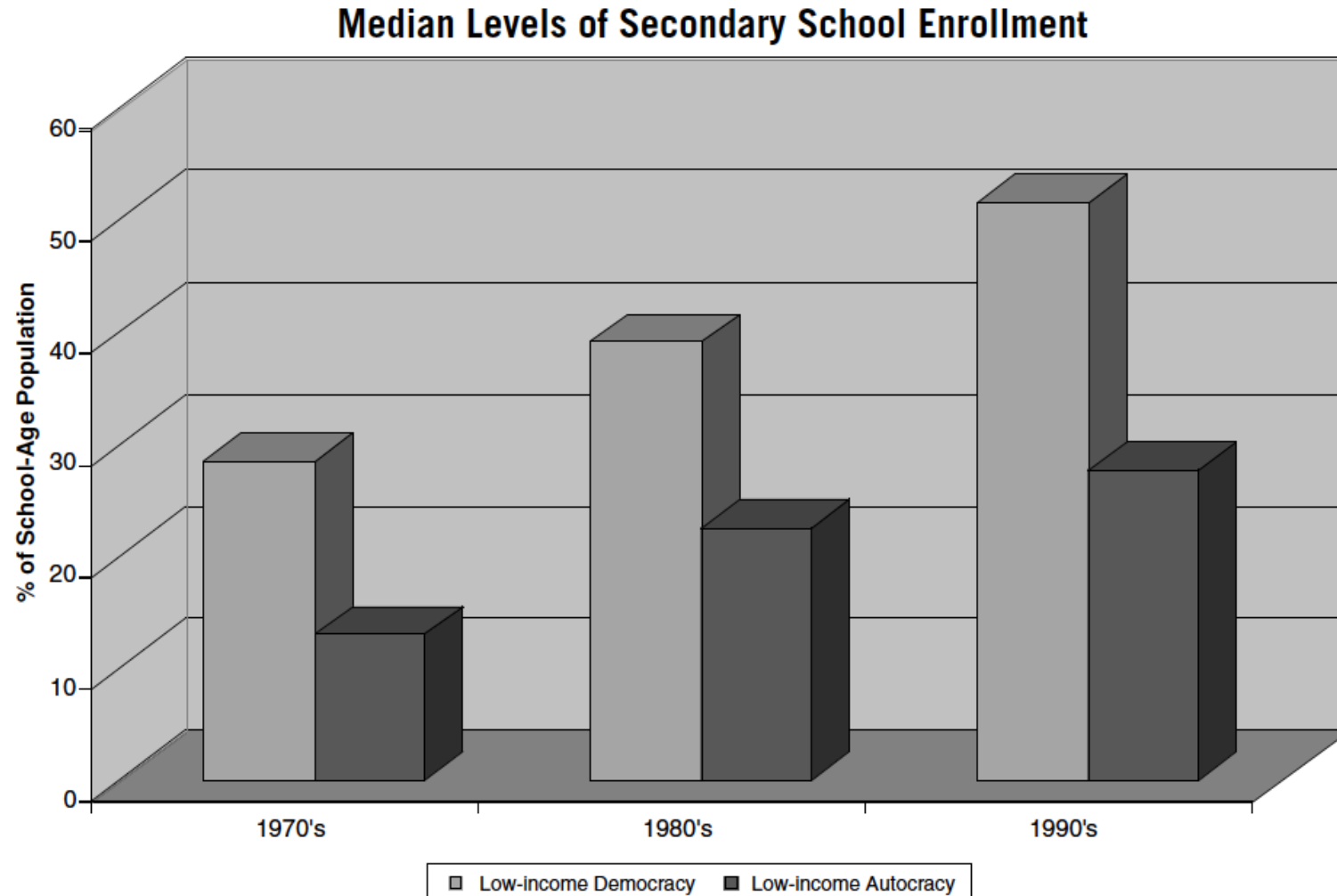
Median GDP/Capita Growth Rates for Democracies and Autocracies with Per Capita Income Levels Below \$2,000, Excluding East Asia

Ukazovatele mimo HDP per capita I

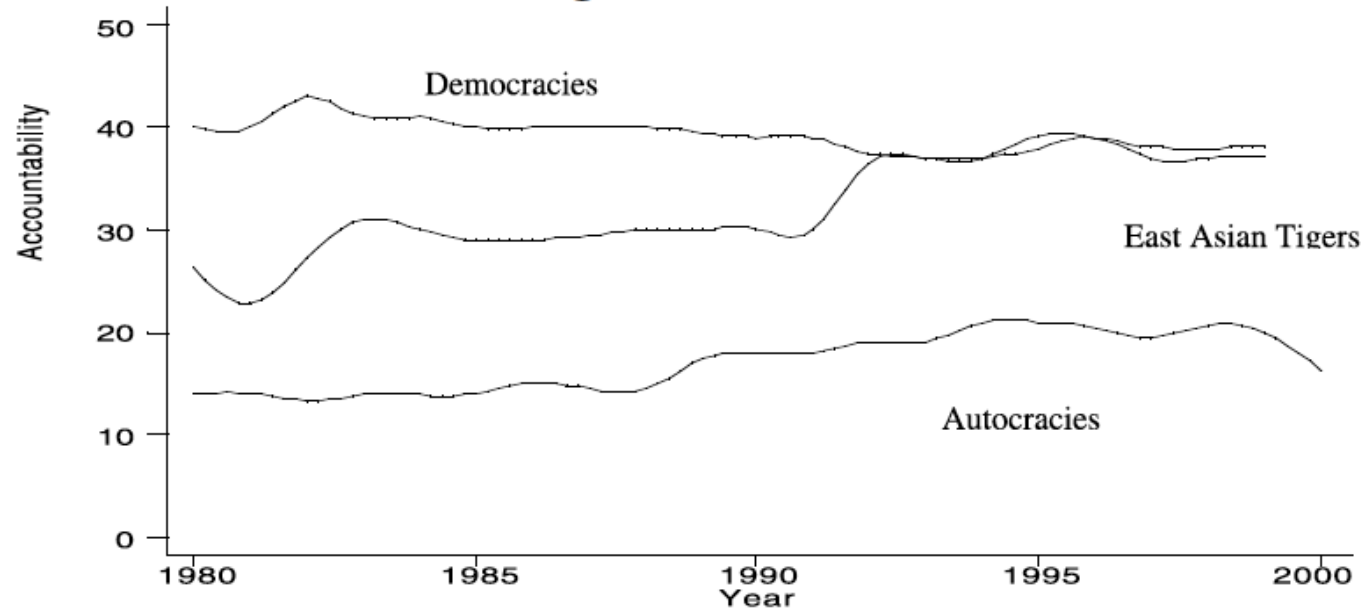
Ukazovatele mimo HDP per capita II

Prečo?

Demokracie podnecujú vzájomnú kontrolu

Comparison of Accountability Levels—Democracies, Autocracies, and East Asian Tigers— of All Income Levels

Based on data from *Polity IV*; Siegle, 2001.

Figure 2.9 The East Asian Tigers distinguished themselves from other autocracies by their relatively stronger accountability institutions.